

KANSALLINEN PERINNE MÄNTTÄ-VILPPULASSA

**Suomen sotilaalliseen itsenäistymiseen ja itsenäisyyden
puolustamiseen liittyvä perinne**

30.11.2019

Sisällysluettelo

Johdanto

Osa 1 Historia	6
1. Vilppulan rintama – itsenäistymisen ja vuoden 1918 perinne	7
1.1 Kohti sisällissotaa	7
1.2 Vilppulan rintama	8
1.3 Ihmisiä sisällissodassa	10
Lähteet	14
2. Mänttä-Vilppula sodissa 1939-1945	15
2.1 Mänttä-Vilppulan sotilaat taisteluissa	15
2.2 Puolustusvoimien toiminta Mänttä-Vilppulassa	16
2.3 Sotatoimia tukeva yhteisö	18
2.4 Vilppulan ja Mäntän pommitukset	19
Lähteet	20
3. Kansallisen perinteen järjestöt Mänttä-Vilppulassa	21
3.1 Sisällissodasta talvisotaan	21
3.2 Sotiemme veteraanit / Kaatuneiden omaiset	26
3.3 Vapaaehtoinen maanpuolustus	32
4. Kansallinen perinne Serlachius-museoissa	35

JOHDANTO

Veteraanijärjestöt ovat valmistautuneet Suomessa useamman vuoden ajan ”perinneaikaan” kokoamalla ja kartoittamalla paikallisia tietoja sotiemme ajasta 1939-1945. Mänttä-Vilppulan perinnekartoituksen työryhmässä on lähdetty mukaan samaan työhön, ja kartoituksen kohteena on ollut koko Suomen 100-vuotinen itsenäisyyden aika.

Kansallisella perinteellä tarkoitetaan tässä yhteydessä Suomen sotilaalliseen itsenäistymiseen ja itsenäisyyden puolustamiseen liittyvää perinne- ja tutkimustietoa.

Perinnekartoituksen tehtävänä on koota yhteen tiedot paikallisesta perinnetiedosta, kohteista ja tutkimuksista sekä aineistojen saatavuudesta. Kyseessä on ollut pääosin perinteen kartoitus, jonka tavoitteena on edistää uutta tutkimusta ja julkaisutoimintaa.

Kartoitusta on toteutettu vapaaehtoisten asian harrastajien avustuksella yhteistyössä Mänttä-Vilppulan kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa. Tietoja on kirjallisuuden lisäksi saatu eri yhteisöiltä, kyläyhdistyksiltä ja eri perinneyhdistyksiltä.

Tietojen loppukoontia on tehnyt perinnekartoituksen työryhmä: Jaakko Harjumäki (puheenjohtaja), Matti Helimäki, Markku Pohja, Milla Sinivuori-Hakanen (Serlachius-museot) ja Juhani Soimasuo. Hankkeen asiantuntijajäseninä ovat toimineet Tarja Antikainen, Raija Auvinen, Hannele Tamminiemi ja Antti Korkka.

Perinnekartoitusta sisältää kaksi osaa:

OSA 1 **Historia**

1. Vilppulan rintama – itsenäistymisen ja vuoden 1918 perinne
2. Mänttä-Vilppula sodissa 1939 – 1945
3. Kansallisen perinteen järjestöt Mänttä-Vilppulassa
4. Kansallinen perinne Serlachius-museoissa

OSA 2 **Muistomerkit ja muut perinnekohteet**

Muistomerkit ja muut perinnekohteet on ryhmitelty ajan ja aiheen mukaan kymmeneen (10) ryhmään

Kartoitustietoihin toivomme edelleen täydennyksiä ja lisätietoja. Työskentelyn aikana onkin jo taltioitu satunnaisia kartoitusta laajempia selvityksiä. Niitäkin toivomme lisää ja ne voidaan päivittää aineistoomme tiedoksi. Suuri kiitos kaikille koontityöstämme kiinnostuneille tahoille ja aineistojemme kokoajille.

Mänttä-Vilppulassa talvisodan syttymisen 80-vuotismuistopäivänä 30.11.2019

Antti Korkka
kulttuurijohtaja
antti.korkka@taidekaupunki.fi

Jaakko Harjumäki
työryhmän puheenjohtaja
jaakko.harjumaki@kotipoint.fi

KANSALLINEN PERINNE MÄNTTÄ-VILPPULASSA

**Suomen sotilaalliseen itsenäistymiseen ja itsenäisyyden
puolustamiseen liittyvä perinne**

OSA 1 HISTORIA

30.11.2019

1. Vilppulan rintama – itsenäistymisen ja vuoden 1918 perinne

1.1 Kohti sisällissotaa

Työväestö järjestäytyy

Vuodesta 1905 työväestö Suomessa alkoi järjestäytyä ja vaatia työntekoon liittyviä parannuksia, mm. 8 tunnin työaika. Kun paperiteollisuudessa päätettiin siirtyä jo saavutetusta 8-tuntisesta työpäivästä takaisin 12-tuntiseen päivään (2-vuorotyö), Mäntässä alkoi 15.11.1908 lakko, joka päättyi 25.5.1909 työväestön tappioon. Toiminta oli poliittista aina Venäjän vallankumoukseen 1917 saakka. Vilppula *) oli maatalousvaltainen ja siellä keskeisiä kysymyksiä olivat torpat ja maatalojen työläisten asiat. Vilppulassa työväenliike sai vahvan aseman. Mäntässä työväenliike ei saavuttanut merkittävää asemaa. ^{1,2,3}

Ensimmäinen maailmansota syttyi 1914 ja Suomi Venäjän osana julistettiin sotatilaan. Vilppulaan tuli venäläisiä sotilaita vartioimaan rautatiesilloja ja Vilppulan miehiä komennettiin linnoitustöihin Ruovedelle ja Ähtäriin. ¹

Tilanne kiristyy

Venäjän tsaari syöstiin vallasta maaliskuussa 1917, mistä seurasi järjestys- ja hallintovallan romahtaminen ja auktoriteettiaseman menettäminen. Työväenliike käytti tilaisuutta hyväksi ja esitti lakkojen tukemana uusia vaatimuksia. Nyt mm. Mäntässä saavutettiin 8-tuntinen työpäivä. Järjestysvallan romahtamisen seurauksena työväenliikkeen keskuudessa alettiin perustaa järjestyskaarteja. Erityisesti Vilppulassa syntyi monia kaarteja. Osassa kaarteista harjoiteltiin sotilaallista toimintaa jo ennen marraskuuta. Mäntässä kaarti toimi maltillisemmin lähinnä lakkovahteina. Myös porvariston puolella alettiin perustaa ”vapaapalokuntia”, joista sitten muodostui suojeluskuntia. Mäntässä ja Vilppulassa ei ollut voimakkaita suojeluskuntia ennen sisällissotaa. Lähin merkittävä suojeluskunta oli Keuruulla. ^{1,2,3}

Marraskuun suurlakon lakkovahdit Mäntässä.

Bolševikkien vallankaappaus marraskuussa lisäsi työväen itsetuntoa. Kun sosiaalidemokraattisen puolueen esittämiin vaatimuksiin ei suostuttu, aloitettiin marraskuun 14. päivänä suurlakko. Lakkoa johtivat työväen järjestyskaartit. Siitä muodostui ratkaiseva tekijä kansan jakautumisessa kahteen leiriin. Kaartit

*) Ellei toisin mainita, Vilppula käsittää ennen viimeisintä Mänttä-Vilppulan yhdistymistä olleen Vilppulan

omaksuivat punakaarti-nimen, joskin nimi ”virallistettiin” vasta tammikuussa 1918. Lakon aikana punakaartit takavarikoivat taloista aseita ja elintarvikkeita. Jopa laukauksiakin oli tässä yhteydessä kuultu. Eniten huomiota herätti Mäntässä tehty takavarikointi, jossa olivat mukana avustamassa n. 20 vilppulalaista kaartilasta ja 3 venäläistä sotilasta. Gösta Serlachiuksen kotikaan, Mäntän linna, ei välttynyt takavarikolta. ^{1,2,3}

Sota syttyy

Suomen senaatin joukkojen (valkoiset) ja Suomen Punaisen Kaartin (punaiset) välinen sisällissota alkoi tammikuun 1918 lopulla. Punaiset julistivat vallankumouksen alkaneeksi 26.1. ja ottivat Helsingin haltuun 28.1. Valkoiset riisuiivat Pohjanmaalla venäläisiä joukkoja aseista yöllä 27.-28.1. Suomi jakautui punaiseen etelään ja valkoiseen pohjoiseen.

Mäntän linna

Ensimmäinen paikallinen sotatoimi ”Mäntän kahakka” käytiin 31. tammikuuta, kun noin 200 Vilppulan punakaartilasta lähti riisumaan Mäntän suojeluskuntaa aseista ja ottamaan Mänttä punaisten haltuun. Mäntän suojeluskunta, noin 40 henkilöä, oli vihiä saatuaan linnoittautunut Mäntän linnaan ja pyytänyt apua Keuruun suojeluskunnalta. Kaartilaiset surmasivat konttoristi Aksel Langelin ja ottivat vankeja. Linnan valtaus ei onnistunut. Punaiset huolestuivat valkoisten tulosta Vilppulaan ja Keuruun suojeluskunnan tulosta Mänttään. He pyysivät kirkkoherra Hjalmar Svanbergia sovitteluun tilannetta. Tuntien neuvottelujen jälkeen sovittiin, että punaiset vapauttavat ottamansa vangit ja suojeluskunta luovuttaa aseensa varastoon, jonka toisena valvojana on Svanberg. Punaiset poistuivat kiireen vilkkaa Mäntästä ja jatkoivat vetäytymistään saman tien Vilppulasta etelään. Keuruun suojeluskunta marssi Mänttään. Mänttä pysyi kahakan jälkeen valkoisten hallussa. ^{2,3,4,5}

1.2 Vilppulan rintama

Miksi Vilppulassa

Rautatiet olivat tärkein liikenneverkosto sotiville osapuolille. Pohjanmaan rata kulki tuolloin Vilppulan ja Haapamäen kautta. Sodan alkaessa Vilppula ja Kolho olivat punaisten hallussa. Haapamäellä oli molempia joukkoja, mutta ne eivät aloittaneet siellä sotimista. Valkoiset halusivat estää punaisten ja heidän tukenaan olevien venäläisten joukkojen pääsyn Pohjanmaalle. Jääkäriupseeri L. Nordensvan

partioineen räjäytti ensin pienen rautatiesillan Haapamäen pohjoispuolelta ja seuraavana yönä 29.1. Kolhon rautatiesillan.

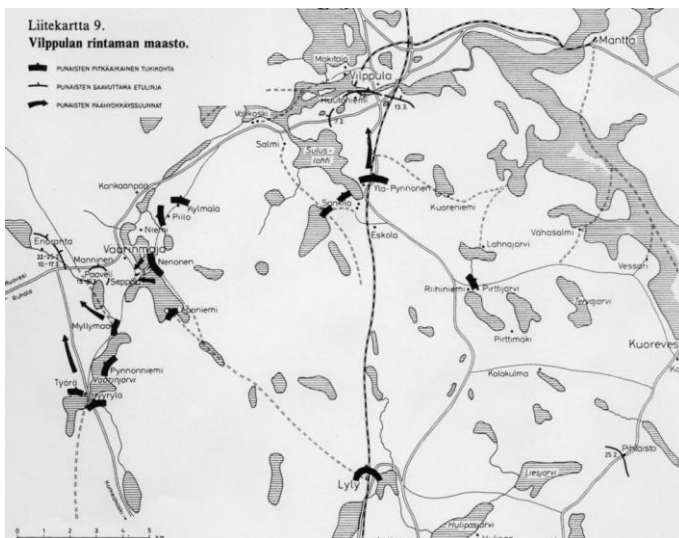
Pohjanmaalta tuleville valkoisille oli annettu käsky pysähtyä Haapamäelle. Lapualainen Matti Laurila joukkoineen jatkoi kuitenkin matkaa 31.1. junalla Kolhoon, missä matka katkesi räjäytettyyn siltaan. Matka jatkui seuraavana päivänä sillan toiselle puolelle jääneellä junalla aina Vilppulan ohi, missä rata oli rikottu. Laurila palasi Vilppulaan ja totesi Vilppulankosken vesistön muodostavan hyvän puolustuslinjan ja aseman seudulla olevan majoitustiloja. Vilppulan punakaartit olivat tässä vaiheessa jo vetäytyneet pohjalaisten ja Keuruun suojeluskunnan pelossa Lylyyn.

Lapuan lumiaura: vasemmalta Matti Laurila (nuorempi), Matti "Ukko" Laurila ja Ilmari Laurila

Valkoisten ja punaisten välinen rintama asettui sodan alkuvaiheessa linjalle Ruovesi – Vilppula – Länkipohja. Radan vuoksi Vilppula oli tämän rintamaosan keskeinen paikka. Ruoveden puolella oleva Väärinmaja, joskus koko Ruovesi, lasketaan kuuluvaksi käsitteeseen "Vilppulan rintama".^{1,4,5}

Taistelut

Vilppulan rintama

Vilppulan rintaman komentaja oli eversti Martin Wetzter. Yhteenotot Vilppulassa olivat lähinnä päiväsaikaan tapahtuneita ammuskeluja Vilppulankosken yli. Illalla punaiset palasivat Lylyyn. Ensimmäinen aseellinen kahakka Vilppulankoskella käytiin 2.2.1918. Suurimman yrityksen punaiset tekivät panssarijunan tukemana 7.2., mutta silloinkaan he eivät pystyneet ylittämään vesistöä. Kun suorat rautatien linjaa pitkin tehdyt hyökkäykset eivät onnistuneet, punaiset siirsivät painopisteen Väärinmajan alueelle tarkoituksena

iskeä sieltä Vilppulan sivustaan. Siellä käytiin kovia taisteluja 21. helmikuuta ja 10. maaliskuuta alkaneiden punaisten yleishyökkäysten aikaan. Valkoiset torjuivat myös nämä hyökkäykset. Punaisten yrittivät myös Mänttään noin 100 miehen voimalla 27. helmikuuta, mutta tämä yritys pysäytettiin jo Kuoreveden puolella. Maaliskuun 13. päivänä punaiset lähettivät ”etujoukkona” Vilppulaan miehittämättömän räjähdysaineilla lastatun junan, jonka veturin painekattilan oli tarkoitus räjähtää ja aiheuttaa sekasortoa valkoisten joukossa. Rautatieläisten onnistui kuitenkin laskea paine veturista, ja näin tämäkin hyökkäys kuivui kokoon. Viimeinen kohtaaminen Vilppulassa oli 17. maaliskuuta, jolloin valkoiset joukot olivat jo aloittaneet yleishyökkäyksen kohti Tamperetta. Tämän jälkeen punaiset aloittivat vetäytymisen ja Mannerheimin patistellessa Wetzterkin käski 18.3. joukkonsa kohti Lylyä. ”Vilppulan vaihe” oli päättynyt.^{4,5,6,7}

1.3 Ihmisiä sisällissodassa

Gösta Serlachius – valkoisen armeijan yli-intendentti ⁸

Liikeintressit ohjasivat Mäntän tehtaanjohtaja Gösta Serlachiuksen toimia vielä keväällä 1917. Vaikka Serlachius vastusti työväen järjestäytymistä, välttävä sopu säilyi marraskuun 1917 suurlakkoon saakka. Lakon aikana järjestyskaarti aloitti aseiden takavarikoinnin tunkeutuen myös Serlachiuksen kotiin Mäntän linnaan. Kun Serlachius oli lakon jälkeen lähdössä Helsinkiin, Vilppulan järjestyskaarti vangitsi hänet rautatieasemalla ja tuloksettomien neuvottelujen jälkeen toimittivat kotiarestiin Mänttään. Sieltä hän pakeni salaa Helsinkiin.

Serlachius jäi ensin Helsinkiin ja siirtyi sitten hoitamaan liiketoimia Karjalaan. Sieltä hän siirtyi Pieksämäen ja Jyväskylän kautta Haapamäelle ja Vilppulaan, missä Vilppulan rintaman taistelut olivat jo käynnissä. Serlachius lähetti Mannerheimille viestin, jossa kertoi olevansa käytettävissä. Käymättä edes kotonaan Mäntässä Serlachius alkoi oma-aloitteisesti järjestellä valkoisen armeijan huoltoa. Siinä hän tukeutui yhtiönsä lähiseuduilla oleviin maataloihin. Haapamäellä hän tapasi tulevan apulaisensa Rudolf Waldenin.

Kun huolto oli saatu Vilppulan rintamalla toimimaan, Serlachius lähti Vaasaan tarjoamaan apuaan senaatille. Matkalla hän sai Mannerheimin viestin, jossa kenraali kutsui Gösta Serlachiuksen palvelukseensa. Serlachiukselta tuli ”Suomen armeijan yli-intendentti”, käytännössä logistiikkapäällikkö. Serlachius aloitti työn tehokkaasti nimeten apulaisikseen luottohenkilöitään ja valjastaen konserninsa

teollisuuden valkoisen armeijan tukeen. Serlachiuksen ehdotuksesta Walden nimitettiin ”etappipäälliköksi”. Yhdessä he rakensivat etappijärjestelmän, missä rintamalinjan liikkeessä oli ennalta suunniteltuja huoltokeskuksia. Niihin toimitettiin huoltotarvikkeita ja niistä käsin suoritettiin vallattujen alueiden evakuoinnit ja pakko-otot. Tehokas logistiikkajärjestelmä oli yksi valkoisten ylivoimatekijä.

Kiitokseksi Mannerheim ylensi ”kruununraakki” Serlachiuksen suoraan everstiluutnantiksi päiväkäskyllään 12.4.1918. Ilmeisesti sisällissodan näyttöjensä ja liiketoiminnassa syntyneiden pitkäaikaisten kontaktiensa ansiosta Serlachius kutsuttiin talvisodassa Suomen yhteyshenkilöksi Englantiin.

Akseli Anttila – torpparin pojasta punakenraaliksi ⁹

Vuonna 1897 suureen maalaisperheeseen Ajostaipaleella syntynyt Akseli Anttila oli jo nuorena hyvin aloitteellinen ja kovamaineinen. Hän osallistui maataloustöihin ja kävi Pohjois-Hämeen maamieskoulun 1914-1915. Tammikuussa 1917 Anttila pääsi asemamieheksi Vilppulaan. Syyskuussa hän isän vastustelusta huolimatta liittyi Vilppulan järjestyskaartiin ja osallistui marraskuussa aseiden takavarikointeihin Mäntässäkin.

Anttila osallistui Mäntän kahakkaan 31.1.1918 ja oli ilmeisesti mukana Aksel Langelin surmassa, joskaan ei itse surmaajana. Sisällissodassa Anttila toimi platoonan päällikkönä aktiivisesti itse ja muita kannustaen aina Tampereen antautumiseen 6.4.1918 saakka. Kuulusteluissa hän vähätteli onnistuneesti omaa rooliaan ja vältti teloituksen saaden 10 vuoden kuritushuonetuomion.

Kenraalimajuri Akseli Anttila

Anttilan onnistui paeta vankilasta jo elokuussa 1918 ja päästä Ruotsiin. Hän teki sekalaisia töitä Ruotsissa ja Norjassa pari vuotta ja siirtyi Venäjälle syyskuussa 1920. Rahattomana hän hakeutui Pietarin kansainväliseen sotakouluun, mistä päästyään toimi konekiväärikomppanian johtajana. Anttila oli urheilullinen kunnostautuen erityisesti pitkillä hiihtomatkoilla. Frunzen sotilasakatemia Anttila suoritti 1930-1933. Stalinin toimeenpanemat puhdistukset Anttila vältti olemalla pahimman ajan 1936-1938 Espanjan sisällissodassa.

Suomalaisia heimosotureita vastaan Anttila taisteli Kiimasjärvellä 1922. Sotilasakatemia jälkeen Anttila oli Suomen rajatiedustelun päällikkönä Petroskoissa. Talvisodan aikaan hän oli puolustusministeri Terijoen hallituksessa ja kokosi ”Suomen kansanarmeijaa”. Ko. armeijaa ei kuitenkaan paria poikkeusta lukuun ottamatta lähetetty rintamalle. Väli rauhan aikaan kenraalimajuriksi ylennetty Anttila ehdotti Stalinille Karjalais-suomalaisen divisioonan perustamista.

Stalin ei hyväksynyt erilaisia ”etnisiä” yksiköitä. Anttila sai tehtäväksi koota 71. divisioonan, johon kylläkin kuului runsaasti karjalaisia ja suomalaisia. Anttila oli divisioonan varakomentaja, kun se jatkosodassa taisteli Suomea vastaan.

Anttila loi myös poliittista uraa. Hänet valittiin Karjalais-Suomalaisen Neuvostotasavallan korkeimman neuvoston jäseneksi ja keskuskomiteaan.

Jatkosodan jälkeen Anttila osallistui vielä Saksan rintaman taisteluihin. Hänet ylennettiin kenraaliluutnantiksi, mikä oli korkein arvo ei-venäläiselle. Hän erosi armeijasta 1945 ja kuoli Moskovassa 1953 ilman, että kertaakaan kävi Suomessa sitten paon 1918 jälkeen.

Hjalmar Svanberg – kenttäpappijärjestelmän luoja ¹⁰

Vielä tammikuun 1918 puolivälissä pidetyillä kirkkopäivillä papisto vetosi rauhan ja sovinnon puolesta, joskin joitakin jyrkkiäkin mielipiteitä esitettiin. Kirkkopäivillä oli mukana myös Vilppulan kirkkoherra (1912-1922) Ludvig Hjalmar Svanberg. Sisällissodan alettua Suomi jakautui punaiseen etelään ja valkoiseen pohjoiseen. Punaisten puolella papisto pysytteli sodan aikana taustalla. Valkoisten puolella kirkko ja papisto olivat arvostettu instituutio. Monet papit lähtivät mukaan rintamalle, jotkut jopa ase kädessä. Karjalan rintamalla alkoivat sotilassielunhoidon järjestelyt jo helmikuussa. Myös Mannerheim ymmärsi sotilaiden sielunhoidollisen merkityksen.

L. Hjalmar Svanberg

Valkoisten päämajan siirtyessä maaliskuun lopulla Vilppulaan Mannerheim tutustui kirkkoherra Svanbergiin, joka oli jo Mäntän kahakan sovittelussa onnistunut valkoisten kannalta hyvin. Svanberg teki 31. maaliskuuta ehdotuksen pappien järjestämisestä valkoiseen armeijaan. Samaan aikaan oli esikunnasta jo lähtenyt Kuopion hiippakunnan piispalle pyyntö sielunhoitajien järjestämisestä valkoisten armeijaan. Kuopion tuomiokapituli nimesikin jo papit tärkeimpiin paikkoihin, vaikka Kuopion piispa ei ollut päässyt Helsingistä takaisin hiippakuntaansa. Svanberg järjesti nyt kiireesti omalle suunnitelmalleen esikunnan hyväksynnän ja toimitti sen Savonlinnan tuomiokapitulille ja piispa Collianderille, jonka toimintaa ei sota rajoittanut. Kuopion tuomiokapituli ei lähtenyt ilman oman piispan läsnäoloa kilpailemaan Savonlinnan kanssa, joten Svanbergin ehdotus toteutettiin.

Esikunnan yhteyteen tuli armeijan esipappi, jonka tehtävän sai Svanberg itse. Esipapin tehtävänä oli järjestää kenttäpappiorganisaatio. Sekä länsi- että itäarmeijan esikuntiin nimettiin armeijan esikuntapapit. Joka rykmenttiin tuli oma kenttäpappi. Monista alun perin vapaaehtoisista rintamalle lähteneistä papeista tuli nyt armeijaan määrättyjä palkollisia pappeja.

Kun sota päättyi, kenttäpapi viestittivät, että pappeja tarvittaisiin kipeämmin seurakunnassa kuin armeijassa. Itäarmeijan esipappi Wallinheimo tekikin tästä esityksen Svanbergille, joka tyrmäsi sen pitäen ehdotusta ”outona”. Svanbergin mukaan koko armeijaa ollaan järjestämässä vakinaiseksi ja sen myötä myös kenttäpappijärjestelmä on vakinaistettava. Näin tapahtui ja Svanbergin ehdotuksen tekopäivä 31. maaliskuuta on nyt Puolustusvoimien kirkollisen työn vuosipäivä.

Mänttä-Vilppulan sisällissodan ”sankarit”

Kunto Ruokolainen on koonnut perusteelliset tiedot ja elämäntarinat sisällissodassa kuolleista mänttäläisistä. Punaisia kuoli tulkintatavasta riippuen 38...40, joista vain 6 kaatui taisteluissa. Loput joko teloitettiin tai kuolivat vankileirillä nälkään tai tauteihin. Valkoisia mänttäläisiä kuoli 4. Ruokolaisen kirjassa on lyhyet biografiat 40:stä punaisesta, neljästä valkoisten puolella kuolleesta ja viidestä jääkäristä.¹

Vilppulan punakaarti, noin 70-80 miestä, oli enimmäkseen sodasta Lylyssä, mistä se vetäytyi rintaman mukana Tampereelle säilyen taistelukelpoisena yksikkönä Tampereen antautumiseen 6.4.1918 asti. Vilppulalaisia punaisia kuoli noin 80 – 90, joista teloitettiin lähes puolet ja vankilassakin kuoli 25 (luvut eivät ole tarkkoja).¹

Lähteet ja kirjallisuus:

1. Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1866-1918. Jyväskylä 1988.
2. Mönkkönen, Mauri: Mäntän historia 1860-1947. Jyväskylä 1992.
3. Ruuskanen, Esa: Aatteella ja työllä kehityksen tietä, Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tammer-paino 1999.
4. Hoppu, Tuomas: Vilppulan rintama 1918. Esitelmä Mäntässä 15.12.2010. (Ks. nettilähde)
5. Vilppulan vaihe 1918. Vilppulaan ja lähiympäristöön liittyvä sisällissodan historianäyttely. Koonnut Tarja Antikainen 2018.
6. Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle. Porvoo 2003.
7. Vakkila, Asko: Pihlaistossa helmikuussa 1918. Väinö Nieppolan muistelmia vuodelta 1995. Kuoreveden Joulu 2018
8. Silvennoinen, Oula: Paperisydän, Gösta Serlachiuksen elämä. Juva 2012
9. Anttila, Hannu & Kaarnakari, Ville: Akseli Anttila ”Torpparin pojasta punakenraaliksi”. Helsinki 2015.
10. Huhta, Ilkka: Papit sisällissodassa 1918. Helsinki 2010.
11. Ruokolainen. Kunto: Mäntän sankarit – vuoden 1918 sodan, talvisodan ja jatkosodan mäntäläiset sankarivainajat. Toimittanut Pentti Peltoniemi. Helsinki 1996.

Nettilähteet (Luettu 29.9.2019)

Sisällissotamuseoyhdistys: <http://www.sisallissota.com/>

Vilppulan rintama, Tuomas Hoppu:

http://www.sisallissota.fi/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=47&Itemid=112&lang=fi

Vilppulan rintama, Wikipedia: https://fi.wikipedia.org/wiki/Vilppulan_rintama

Väärinmajan taistelut, Wikipedia: https://fi.wikipedia.org/wiki/Väärinmajan_taistelut

Kuvat

Kansikuvat: Reijo Lehtonen (punaiset ja valkoiset), Matti Helimäki (hautausmaat)

Osan 1 kansikuva: SA-Kuva

Marraskuun suurlakon lakkovahdit Mäntässä: Paperiliiton Mäntän osasto

Mäntän linna: Serlachius-museot

Lapuan lumiaura: Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo

Vilppulan rintama, kartta: Jussi T. Lappalaisen kirjasta ”Punakaartin sota”

Gösta Serlachius 1918: Serlachius-museot

Kenraalimajuri Akseli Anttila: Serlachius-museot

L. Hjalmar Svanberg: Vilppulan seurakunta

2. Mänttä-Vilppula sodissa 1939 – 1945

2.1 Mänttä-Vilppulan sotilaat taisteluissa

Talvisota

Pajari Aittojoella

Valtaosa mänttäläisistä ja vilppulalaisista sotilaista sijoitettiin Tampereen sotilaspiirin jalkaväkirykmentti 16:n (JR16) III pataljoonaan. Sodan aikana everstiksi ylennetyn Aaro Pajarin johtama JR 16 saavutti Tolvajärvellä sodan ensimmäisen merkittävän torjuntavoiton. Vastahyökkäyksillä Pajari pystyi siirtämään rintaman Tolvajärveltä noin 40 km itään Aittojoelle. Nämä voitot olivat ratkaisevia ”Talvisodan hengen” syntymiseen.^{1,2,3,4}

Mänttä-Vilppulan sotilaita palveli monissa muissakin yksiköissä eri rintamalohkoilla. Vuoden 1940 loppuun saakka Ruoveteen kuuluneen Pohjaslahden miehet olivat pääosin Kannaksen puolustustaisteluissa.⁴

Jatkosota

Jatkosotaan eversti Pajari sai komennettavakseen 18. Divisioonan (18 D). Kuoreveden, Mäntän ja Vilppulan miehet kuuluivat pääosin 18 D:n JR 27:n kolmanteen pataljoonaan (III P). Pataljoona perustettiin Mäntässä, sen lähtökatselmus pidettiin 20.6.1941. Sotilasjuna lähti Mäntästä seuraavana päivänä.^{1,2,3,4}

Jatkosodan lähtöparaati Mäntän torilla 20.6.1941

Sodan hyökkäysvaiheessa JR 27 eteni ”kärkirykmenttinä” halki Kannaksen.^{5,6} Talvella 1942 Pajari sai vaikean tehtävän, Suursaaren ja Tytärsaaren valloituksen. Tehtävään Pajari valitsi mm. jo Tolvajärvellä taistelleita kokeneita vilppulalaisia miehiä.⁷ Asemasodan aikana joukkoja järjesteltiin uudelleen ja JR 27 lakkautettiin kokonaan vuoden 1944 alussa. Torjuntataistelujen aikana kesällä 1944 ei enää ollutkaan yhtenäistä mänttäläis-vilppulalaista joukkoa. Pääosa Mäntän ja Vilppulan miehistä osallistui Tali-Ihantalan torjuntataisteluihin.² Myös Pohjaslahden miehistä useimmat osallistuivat Kannaksen torjuntataisteluihin.⁴

Lapin sota

Kunto Ruokolaisen mukaan Lapin sotaan osallistui Mäntästä ”kourallinen miehiä”. Heistä yksi kaatui Tornion valtauksessa, jota johti 3. divisioonan komentajaksi siirretty Aaro Pajari.³ Myös yksi vilppulalainen kaatui Lapin sodassa.⁴

Mänttä-Vilppulan kokonaistappiot

Ruokolainen on koonnut Mäntän sankarivainajista matrikkelin, joka sisältää myös sisällissodassa kaatuneet mänttäläiset.³ Pollari on koonnut matrikkelin Vilppulan ja Pohjaslahden sotien 1939-1945 sankarivainajista.⁴

Kaatuneiden lukumäärät vaihtelevat eri lähteissä johtuen mm. siitä, ketkä sodassa vamman tai taudin saaneet jälkeensä kuolleet katsotaan kaatuneiksi.

Ruokolaisen mukaan mänttäläisiä sankarivainajia kolmessa sodassa on 172.³

Pollarin mukaan vilppulalaisia sankarivainajia on 217 ja pohjaslahtelaisia 60.⁴

Mönkkönen esittää kaatuneiden väestöön suhteutetun osuuden kenraali Tapolan luettelon perusteella (Mäntässä 135 kaatunutta): Mänttä 2,8 %, Vilppula 3,1 %, Pohjaslahti 3,0 % ja Kuorevesi 3,9 %. Koko maan vastaava luku on noin 2,5 %.

”Pajarin pojat” maksoivat maineikkaista taisteluistaan kovan hinnan.^{1,2}

2.2 Puolustusvoimien toiminta Mänttä-Vilppulassa

Talvisota

Talvisodan aikana Vilppulaan perustettiin kuormastovarikko. Siellä huollettiin ja varastoitiin rekiä, kärriä, kenttäreittimiä, suksia ja polkupyöriä. Toiminta jatkui huhtikuulle 1945, jolloin se lakkautettiin valvontakomission määräyksestä.²

Kuormastovarikko, pyörien korjaus

Kuormastovarikko, satuloiden puhdistus

Mäntässä ja Vilppulassa ei ollut ilmatorjuntajoukkoja. Ilmavalvonta oli Mäntässä yhtiön järjestämää. Lottien hoitama ilmavalvonta-asema sijaitsi Pilvilinnan katolla.¹ Vilppulassa ja Kolhossa oli ilmavalvonta-asemat. Vihollisen pommikoneet suunnistivat rautateiden mukaan. Vilppulassa ja Kolhossa olikin varsin usein ilmahälytyksiä. Suojeluskunnan paikallisosasto organisoï keräyksen ilmatorjunta-aseen hankkimiseksi Vilppulaan. Ase saatiin, mutta vasta elokuussa 1940.² Pommituksista on luvussa 2.4.

Kotiniemessä toimi talvisodan aikana ihotautisairaala ja Pohjois-Hämeen maamieskoulussa talvisodan päätyttyä keuhkotautisairaala.²

Jatkosota

Jatkosodan aikana Mäntässä oli ilmasuojelukomppania. Lotat huolehtivat edelleen ilmavalvonnasta. Myös Vilppulassa oli ilmasuojelukomppania.^{1,2}

Kesällä 1941 Mänttään sijoitetun Huoltokoulutuskeskuksen esikunta oli Mäntän Klubilla. Yksiköitä oli kouluilla ja esim. yksityisessä autokorjaamossa. Koulutuskeskuksessa oli Autokomppania, Kuormasto- ja eläinlääkintäkomppania ja kenttäsairaalahenkilökunnan koulutusta. Huoltokoulutuskeskus siirrettiin Lahteen syksyllä 1942.⁸

Mäntän klubi ja Pilvilinna. Pilvilinna toimi myös huoltokoulutuskeskuksen majoitustilana

Huoltokoulutuskeskus, havainneauto

Seudulla oli useita sodanaikaisia sairaalaosastoja. Yksi KSS 1:n (Tilkan) osastoista toimi Mäntän Klubilla. Lastenlinna oli Joenniemessä evakossa vuosina 1944-1945. Kotiniemessä ja Pohjois-Hämeen maamieskoululla oli Sotasairaala 52 1941-1942 puolisen vuotta (veneerinen osasto). Helmikuussa 1944 Helsingin yliopistollisen sairaalan kirurginen osasto, silmäklinikka ja patologinen laitos siirrettiin Kotiniemeen. Siellä hoidettiin pääasiassa haavoittuneita.^{1,2,8}

Puolustusvoimien toiminnaksi voitaneen laskea myös sotavankien sijoittaminen Mänttään syksystä 1941 alkaen. Vangit tulivat lähinnä tehtaalle lievittämään pahaa työvoimapulaa. Vangit purkivat kiisuvaunuja, rakensivat rataa turvesuolle ja tekivät metsä- ja maataloustöitä. Vankeja oli enimmillään noin 40.^{1,9}

2.3 Sotatoimia tukeva yhteisö

Mäntässä oli poikkeusoloihin varautumista jo vuonna 1938. Ylimääräisten kertausharjoitusten (YH) alettua lokakuussa 1939 vapaaehtoistoiminta käynnistyi nopeasti sotilaiden ja heidän perheidensä tukemiseksi. Lotat järjestivät muonitus-, vaatetus- ja lääkintähuoltoa. Myös kunnallinen kansanhuolto saatiin nopeasti pystyyn. Pohjaslahden kansanhuolto perustettiin heti vuoden 1941 alussa kunnan itsenäistyttyä. Poikkeustila säännöstelyineen jatkui välirauhan yli ja vielä jatkosodan jälkeenkin.^{1,2}

Mäntän tehtaat kuuluivat sotateollisuuspiiriin alaisuuteen. Konepajassa valmistettiin kranaatin kuoria. Sellutehtaalla tuotettiin rehusellua karjan rehuksi ja selluloosavanua ruudin valmistukseen.¹ Talvisodan sytyttyä G.A.Serlachius Oy:n Kolhon puusepäntehdas, Kolho Oy, otettiin Valtion Lentokonetehtaan haltuun. Siellä aloitettiin Fokker IV -hävittäjien valmistus. Maaliskuussa 1940 tehtaalla työskenteli 325 henkeä. Tuotanto siirrettiin Kuorevedelle elokuussa 1940.¹⁰

Sodan alettua rautatiepaikkakunta Vilppulaan tuotiin suuri määrä evakkoja. Heitä majoitettiin aluksi kouluille, mistä sitten ohjattiin eteenpäin naapurikuntiinkin. Kuorevedelle ja Jämsään sijoitettavia evakkoja tuotiin Mäntän kautta. Toinen evakkoaalto oli jatkosodan syttyessä ja kolmas jatkosodan päättyessä. Vilppulan kuntaan jäi siirtoväkeä noin 1600 henkeä. Mänttään ei asuntopulan vuoksi sijoitettu merkittävästi siirtoväkeä, mutta työhönoton kautta tännekin jäi karjalaisia.^{1,2,7}

Evakkoja Vilppulassa 23.6.1941

Vielä on mainittava Serlachiusten henkilökohtaiset roolit sodissa. Gösta Serlachius oli talvisodan aikana kaksi kuukautta puolustusministeriön määräyksellä Englannissa hankkimassa aseita ja muuta tukea. Välirauhan aikana hän huolehti Suomeen tulleista vapaaehtoisista englantilaisista sotilaista. Loput sotilaat palasivat Ruotsin kautta Englantiin vasta jatkosodan kynnyksellä. Gösta Serlachius ryhtyi elokuussa 1940 Mannerheimin pyynnöstä hänen sijaisekseen Suomen Punaisen Ristin keskushallituksen puheenjohtajaksi.^{1,11}

R. Erik Serlachius oli vastaavassa roolissa Saksassa jo talvisodan aikana. Hän ylläpiti salaisia suhteita Saksan ja Suomen välillä välirauhan aikana. Hän ymmärsi varhaisessa vaiheessa, että oli välttämätöntä rakentaa kaupallisia suhteita Saksaan.^{1,11}

2.4 Vilppulan ja Mäntän pommitukset

Talvisodassa Neuvostoliiton pommikoneilla oli Suomen heikon ilmapuolustuksen vuoksi melko esteetön pääsy kauas sisämaahan. Pommikoneet käyttivät rautateitä suunnistamiseen, mistä johtuen Kolhon ja Vilppulan ilmavalvonta-asemat tekivät pahimmillaan ”joka toinen tai kolmas päivä” hälytyksiä. Joulukuun 31. päivänä koneet pommittivat Vilppulan asemaa. Suurin osa 14 pommista meni kuitenkin metsään, eikä mitään merkittäviä vahinkoja syntynyt. Yksi pommeista katkaisi radan.²

Mäntän pommitus 20.1.1940 aiheutti enemmän tuhoa. Jukka Raunio¹² on tehnyt pommikoneiden reitistä ja pommituksesta tuoreen selvityksen. Ilmavalvonnan havaintojen perusteella 23 pommikoneen pääkohde oli Jyväskylä, jota ne eivät pilvipeiton vuoksi löytäneet. Mänttä oli varakohde. Koneet tulivat Keuruselän suunnasta ja lensivät koillisesta lounaaseen tehdaskannaksen yli poikkisuunnassa. Ne pudottivat arviolta noin 150 pommia.

Pommituksessa kuoli 6-vuotias lapsi ja hänen 13-vuotias lapsenhoitajansa sekä 28-vuotias opiskelija. Lisäksi muutama haavoittui tai sai vammoja paineiskusta. Muutama talo tuhoutui. Tehdas ei kuitenkaan kärsinyt juuri lainkaan vaurioita. Pommituksen aiheuttamista tuhoista on tarkempia tietoja osan 2 perinnekohdeissa.^{1,3}

Lähteet ja kirjallisuus:

1. Mönkkönen, Mauri: Mäntän historia 1860-1947. Jyväskylä 1992.
2. Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980. Jyväskylä 1988.
3. Ruokolainen, Kunto: Mäntän sankarit – vuoden 1918 sodan, talvisodan ja jatkosodan mänttäläiset sankarivainajat. Toimittanut Pentti Peltoniemi. Helsinki 1996.
4. Pollari, Kaarina: Suursaaresta Sallaan. 1991.
5. Ojala, Arvo: JR 27 kärkirykmenttinä halki Kannaksen. Valkeakoski 1972.
6. Kirjavainen, Jussi: Kannaksen halki. Toimittanut Rauni Pietiläinen. Vilppula 2017.
7. Pollari, Kaarina: Vilppulan kirja. Kotiseututietoutta lapsille ja varttuneille. Mänttä 1996.
8. Kivelä, Pekka: Mäntän Klubin albumi. Porvoo 2011.
9. Pohja, Markku: Mäntän sotavangit. 2019, julkaisematon.
10. Raunio, Jukka: Valtion Lentokoneetehtaan historia, Osa 2: Tampereella ja sodissa 1933-1944. Forssa 2007.
11. Silvennoinen, Oula: Paperisydän, Gösta Serlachiuksen elämä. Juva 2012.
12. Raunio, Jukka: Mäntän pommitus 20.1.1940. Suomen Ilmailuhistoriallinen Lehti 1/2019.

Sivonen, Pauli: Miltä sota tuntui?. Mänttä 2008.

Hämäläisten kenraali A.O. Pajari. Toimittanut Pekka Ruusukallio. Pirkanmaan Sotilaspiirien Perinneyhdistys ry. Hämeenlinna 2002.

Keskisarja, Teemu: Tolvajärven jälkeen. Helsinki 2014.

Jussi kesti Valpon vainon. Toimittanut Pekka Ruusukallio. Pirkanmaan Sotilaspiirien Perinneyhdistys ry. Tampere 2013.

Kuvat

Pajari Aittojoella: Kirja ”Hämäläisten kenraali A.O. Pajari”: SA-kuva (?)

Jatkosodan lähtöparaati Mäntän torilla 20.6.1941: Serlachius-museot

Kuormastovarikko: Pyörän korjaus ja satulan puhdistus: SA-kuva

Huoltokoulutuskeskus: Mäntän Klubi ja Pilvilinna: Serlachius-museot

Havainneauto: SA-kuva

Evakkoja Vilppulassa 23.6.1941: SA-kuva

3. Kansallisen perinteen järjestöt Mänttä-Vilppulassa

Kansallisen perinteen järjestöt ovat Mänttä-Vilppulassa toimineita / toimivia lähinnä vapaaehtoisia yhdistyksiä, osastoja tai muita vastaavia, jotka liittyvät oleellisesti Suomen sotilaalliseen itsenäistymiseen ja itsenäisyyden puolustamiseen. Järjestöt ryhmitellään kolmeen ryhmään. Kaikkien järjestöjen kotipaikka ei ole Mänttä-Vilppula, mutta niissä on / on ollut merkittävässä määrin toimintaa / henkilöitä Mänttä-Vilppulassa.

Sisällissodasta talvisotaan sisältää kyseisenä ajanjaksona toimineet järjestöt ja yhden hiljakkoin perustetun toimivan Sisällissotaan liittyvän yhdistyksen

Sotiemme veteraanit / Kaatuneiden omaiset sisältää nimensä mukaisesti Sotiemme veteraanien yhdistykset / osastot, mukaan lukien heidän puolisonsa ja lesket sekä sodissa kaatuneiden omaisten yhdistykset ja tukijärjestöt.

Vapaaehtoinen maanpuolustus sisältää sotiemme 1939-1945 jälkeen paikkakunnalla toimineet / toimivat, muut kuin edellisissä ryhmissä olevat järjestöt.

Esitys on luettelomainen. Järjestöistä esitetään suppeat perustiedot ja tiedot / lähteet, joista järjestöistä löytyy lisätietoa. Keskeisistä järjestöryhmistä (esim. valtakunnallisista liitoista) esitetään lyhyt yleiskatsaus. Vielä toiminnassa olevista järjestöistä annetaan yhteyshenkilö.

3.1 Sisällissodasta talvisotaan

Punakaartit

Vuonna 1917 työväenliike perusti järjestyskaarteja porvariston suojeluskuntien vastavoimaksi. Alun perin niitä ei tarkoitettu aseellisen toiminnan joukoiksi. Erityisesti marraskuun lakon aikoihin järjestyskaartit ryhtyivät omavaltaiseen toimintaan ja hankkivat aseistusta. Aseellisista järjestyskaarteista käytetään nimeä punakaartit, joskin punakaartit perustettiin muodollisesti vasta tammikuussa 1918. Niistä muodostettiin Suomen Punainen Kaarti ja siitä tuli vallankumousohallituksen, Suomen kansanvaltuuskunnan armeija.

Punaisten hävitessä sisällissodan punakaartit lakkautuivat, usein miesten kaatuessa tai tultua vangituksi. Työväenyhdistykset pyrkivät tuhoamaan punakaarteihin liittyvän arkistomateriaalin.

Nettilähteet (luettu 31.10.2019)

<http://itsenaisyyys100.fi/sisallissodassa-vastakkain-kaksi-kouluttamatonta-armeijaa/>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Punakaarti>

<http://www15.uta.fi/yky/arkisto/suomi80/teema13.htm>

Punakaartien elinikä jäi siis lyhyeksi. Osa Mänttä-Vilppulan alueella toimineista punakaarteista lienee ollut nopeasti kokoon kutsuttuja joukkoja, jotka eivät ehtineet järjestäytyä ”viralliseksi” organisaatioksi. Toistaiseksi ei ole tiedossa paikallisten punakaartien arkistoja. Seuraavassa ”luettelossa” esitetyt tiedot perustuvat lähteisiin:

- Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1866 – 1918, s. 308-310, 312-314
- Mönkkönen, Mauri: Mäntän historia 1860 – 1947, s. 125 – 132.
- Ruokolainen, Kunto: Mäntän Sankarit, s. 14 – 21
- Kolho, Olli: Tapahtumia Kolhossa ja lähiympäristössä 1917-18. Julkaisemattomia muistiinpanoja, toistaiseksi ei julkisesti nähtävillä.

Vilppulan punakaarti oli alueen ”johtava” ja radikaalein kaarti. Punakaarti perustettiin lokakuussa 1917. Toinen, ”vanhempi reservikomppania” perustettiin samassa kuussa 20.10. Vilppulan johdossa toimi kylien työväenyhdistyksiä / kyläpunakaarteja:

- **Tammikoski**
- **Ylä-Kolkki**
- **Mäntyperä**
- **Keuruunkylä**
- **Metsämäki**
- **Suluslahti**

Kolhoon perustettiin työväen suojelukaarti (järjestyskaarti) 28.10.1917. Sen jäsenistä osa liittyi 13.1.1918 perustettuun **Kolhon punakaartiin**, josta tuli Vilppulan punakaartin osasto. Siinä oli 28 perustajajäsentä. Kolho oli punakaartin hallussa 30.1.1918 saakka, jonka jälkeen kaartilaiset liittyivät Vilppulan punakaartiin, noin 30 miestä. Olli Kolhon muistiinpanoissa on runsaasti tietoa punakaartin toiminnasta ja henkilöistä.

Pohjaslahden punakaarti toimi Ruoveden alaisuudessa.

Mäntän järjestyskaarti organisoitui **Mäntän punakaartiksi** joulukuussa 1917. Siinä oli sen toimiaikana yhteensä 134 henkilöä, joista 14 naista. Mäntän punakaarti ei ollut yksinään kovin vahva, mutta se oli hyvin organisoitu.

Suojeluskunnat

Järjestysvallan romahdettua vuoden 1917 vallankumousten seurauksena porvarilliset tahot perustivat työväenliikkeen tapaan järjestyskaarteja ja salaisempia ”palokuntia” ylläpitämään järjestystä. Palokunnilla oli ohjelmassa myös Suomen itsenäistyminen tarvittaessa aseellisen toiminnan avulla. Näistä käytettiin nimitystä suojeluskunnat ja ne muodostivat sisällissodan alla Suomen valkoisen senaatin armeijan rungon.

Virallisesti Suojeluskuntajärjestö säädettiin lailla vasta sisällissodan jälkeen 2.8.1918. Järjestö toimi vahvana armeijan vapaaehtoisena reservinä sotien välisen ajan. Väli rauhansopimuksen perusteella, Neuvostoliiton kovan painostuksen johdosta Suojeluskuntajärjestö jouduttiin lakkauttamaan 6.11.1944

Suojeluskunnista on tuorehko kaksiosainen kattava tutkimus:

- Selén, Kari: Sarkatakkien maa – Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918-1944. WSOY 2000.
- Selén, Kari: Sarkatakkien armeija – Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset. 1918-1944, WSOY 2004

Molemmat teokset käsittelevät suojeluskuntaa ja suojeluskuntalaisia yleisellä kansallisella tasolla, eikä niissä ole systemaattisesti paikallistason tietoa. Ensimmäisessä osassa on kylläkin muutama maininta Gösta Serlachiuksesta ja R. Erik Serlachiuksesta.

- Tienari, Artturi: Pirkan perintö – Katsaus Pohjois-Hämeen suojelukuntapiirin historiaan. Pirkka-Hämeen SK.Piiriesikunta, 1943.

Teos sisältää alussa Pirkanmaan historiaa vuosisatojen ajalta. Pirkanmaan suojeluskuntia käsiteltäessä tulevat Mänttä-Vilppulan alueella toimineet suojeluskunnat hyvin esiin. Alla olevassa suojeluskuntien esittelyssä on merkitty sivunumerot kun ko. suojeluskuntaa kuvataan omana lukuna.

Sotilaspojat toimivat suojeluskunnassa omana osastona.

Nettilähteet (luettu 31.10.2019)

<https://perinne.fi/> (Suojeluskunta ja Lotta Svärd)

<https://www.sotilaspojat.fi/sotilaspoikajarjeston-synty-ja-historia-vuoteen-1944>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Suojeluskunta>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Sotilaspojat>

Mäntän suojeluskunta

Perustettu: ?? .11.1917

Lakkautettu 6.11.1944

Jäsenistö: 1927 61 jäsentä, 1938 143 jäsentä. Toimisto, arkisto ja lippu tuhoutuivat Mäntän ilmapommituksessa 20.1.1940. R. Erik Serlachius lahjoitti heti uuden lipun, joka on kadoksissa.

Kirjallisuus:

Mönkkönen, Mauri: Mäntän historia 1860-1947, s.127, 156, 315-318

Tienari, Artturi: Pirkan perintö, s. 156-159, 233-235

Kivelä, Pekka: Mäntän Klubin Albumi, Kauko Sorjosen Säätiö, 2011, s. 33-38

Vilppulan suojeluskunta

Perustettu: 17.10 tai 25.10.1917

Lakkautettu 6.11.1944

Jäsenistö: 60 – 80 jäsentä 1930-luvulla

Kirjallisuus:

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1866-1918, s. 310-311

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 301-308, 326-327

Tienari, Artturi: Pirkan perintö, s. 154-156, 230-233,

Kolhon suojeluskunta

Perustettu: 15.2.1918

Lakkautettu: 6.11.1944

Jäsenistö: Perustajajäseniä 21

Olli Kolhon muistiinpanoissa on jonkin verran tietoa suojeluskunnan perustamisesta ja sisällissodan aikaisesta toiminnasta. Kolhon mukaan arkistot poltettiin lakkauttamisen yhteydessä 1944

Kirjallisuus:

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 301-308, 326-327

Tienari Artturi: Pirkan perintö, s. 162, 236-237

Kolho, Olli: Tapahtumia Kolhossa ja lähiympäristössä 1917-18. Julkaisemattomia muistiinpanoja, toistaiseksi ei julkisesti nähtävillä.

Pohjaslahden suojeluskunta

Perustettu: 10.8.1930 (perustamista yritettiin jo 2.2.1918)

Lakkautettu: 6.11.1944

Jäsenistö: 80 perustajajäsentä. Jo helmikuun 1918 yrityksessä suojeluskuntaan oli liittymässä noin 30 miestä. Pohjaslahdelta lähti runsaasti miehiä saamaan sotilaskoulutusta. Sisällissodan taisteluissa Pohjaslahden miehet kuuluivat Ruoveden suojeluskuntaan.

Kirjallisuus:

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1866-1918, s. 310-311

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 301-308, 326

Tienari, Artturi: Pirkan perintö, s 166, 237-240

Lotta Svärd -yhdistykset

Vuonna 1920 suojeluskuntien päämaja antoi kehotuksen perustaa Lotta Svärd -yhdistykset niille paikkakunnille, joissa toimi suojeluskunta. Lottayhdistykset toimivat suojeluskuntien tukijärjestöinä. Sodissa 1939-1945 lotat toimivat monissa maanpuolustustehtävissä niin rintamalla kuin kotirintamalla vapauttaen näin miehiä varsinaisiin sotilaallisiin tehtäviin. Lottajärjestö ja -yhdistykset lakkautettiin samasta syystä kuin suojeluskunnatkin 23.11.1944

Pikkulotat toimivat yhdistyksissä omana osastona.

Nettilähteet (luettu 1.11.2019)

<https://perinne.fi/lotta-svard-jarjesto/>
https://fi.wikipedia.org/wiki/Lotta_Sv%C3%A4rd

Kaikkien Mänttä-Vilppulan alueella toimineiden suojeluskuntien rinnalle perustettiin Lotta Svärd -yhdistykset 1920-luvulla paitsi Pohjaslahdelle 1930.

Serlachius-museoissa Lotta Svärd -järjestöön liittyviä asiakirjoja ja kirjoituksia on muutamissa yksityisarkistoissa.

Mäntän Lotta Svärd –paikallisyhdistys

Perustettu: 18.2.1920

Lakkautettu: 23.11.1944

Jäsenistö: 1935 103 lottaa, talvisodan alkaessa 1939 162 lottaa.

Mönkkönen, Mauri: Mäntän historia 1860-1947, s. 156, 317-318

Kivelä, Pekka: Mäntän Klubin Albumi, Kauko Sorjosen Säätiö 2011, s. 33-42

Vilppulan Lotta Svärd –paikallisyhdistys

Perustettu: 1920

Lakkautettu: 23.11.1944

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 308

Kolhon Lotta Svärd –paikallisyhdistys

Perustettu: 1920

Lakkautettu: 23.11.1944

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 308

Pohjaslahden Lotta Svärd -paikallisyhdistys

Perustettu: 12.8.1930

Lakkautettu: 6.11.1944

Jäsenistö: Noin 30 lottaa

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 308

Sisällissodan perinneyhdistys

Suomen Sisällissotamuseoyhdistys ry

Perustettu: 12.10.2010. Kotipaikka: Mänttä-Vilppula

Jatkaa edelleen toimintaa. Toiminta on ollut hiljaista, mutta yhdistys on nyt aktivoitumassa uudelleen.

Nettilähteet (luettu 1.11.2019)

<http://www.sisallissota.com/>

<https://www.aamulehti.fi/a/200644459>

http://www.pokory.fi/doc/Hankkeet_07-13/Hankesuunnitelma_sisallissotamuseo.pdf

Yhteyshenkilö: Marcus Hackman harmac123@gmail.com

3.2 Sotiemme veteraanit / Kaatuneiden omaiset

Aseveliliike

Aseveliliike syntyi syksyn 1940 kuluessa. Sen perusta oli talvisodan hengessä. Liikkeen tavoitteena oli vaikeassa asemassa olevien sotatovereiden ja sotaeskien auttaminen. Suomen Aseveljien Liitto ja sen jäsenyhdistykset lakkautettiin Suomen Kommunistisen Puolueen ja valvontakomission vaatimuksesta tammikuussa 1945.

Nettilähteet (luettu 1.11.2019)

<http://www.veteraanienperinto.fi/vepe/index.php/fi/jarjestoja/aseveliliike>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_Aseveljien_Liitto

Mäntän Aseveliyhdistys

Perustettu: 23.9.1940

Lakkautettu välirauhansopimuksen perusteella 25.1.1945

Perustajajäseniä noin 90

Kirjallisuus: Mönkkönen, Mauri: Mäntän historia 1860-1947, s. 322, 329

Vilppulan Aseveliyhdistys

Perustettu: 1.9.1940

Lakkautettu välirauhansopimuksen perusteella 25.1.1945

Perustajajäseniä 23

Kirjallisuus: Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 320

Kolhon seudun Aseveliyhdistys

Perustettu: 25.8.1940

Lakkautettu välirauhansopimuksen perusteella 25.1.1945

Perustajajäseniä noin 53

Kirjallisuus: Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s.320

Sotainvalidien Veljesliitto ry

Sotainvalidien Veljesliitto on vanhin Suomen toimivista veteraanijärjestöistä, perustettu 18.8.1940. Paikallisosastojen toiminnan tarkoituksena oli alussa auttaa invalideja sopeutumaan siviiliin ja helpottaa elämään vammojensa kanssa. Myöhemmin heitä tuettiin taloudellisesti ja puoliset ja lesket otettiin mukaan toimintaan. Viime aikoina on tuettu kotona asumista ja virkistymistä

Nettilähteet (luettu 1.11.2019)

<https://www.sotainvalidit.fi/>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Sotainvalidien_Veljesliitto

Sotainvalidien Vilppulan Seudun alaosasto (alkuperäinen nimi)

Perustettu: 18.5.1941

(Myöhemmin perustettiin Mäntän 1943, Kolhon 1944 ja Pohjaslahden 1946 osastot)

Lakkautui vuonna 2017

Sotainvalidijäseniä on ollut enimmillään 70. Viimeinen sotainvalidi kuoli joulukuussa 2016. Lesket ja puoliset saivat täysjäsenyyden vuonna 2012. Lakkautumishetkellä heitä oli elossa 19.

Dokumenteista pöytäkirjat ovat tallella koko toiminnan ajalta. Ne ovat Vilppulan kunnantalon perinnehuoneessa. Pöytäkirjat ovat nähtävissä sopimalla Vilppula-Seuran kanssa.

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 276

Sotainvalidien veljesliiton Mäntän osasto Ry

Perustettu: 11.4.1943

Lakkautui 11.4.2018

Mänttäläiset sotainvalidit kuuluivat aluksi Vilppulan osastoon. Oman osaston perustamiskokous pidettiin Mäntän Klubilla. Perustajajäseniä oli 20. Aktiivisen työn tuloksena saatiin uusille invalideille korvauspäätöksiä. Suurimmillaan osastossa on ollut 106 jäsentä (v 1989). Kaikkiaan osastoon on kuulunut yli 200 invalidia. Lakkautumishetkellä oli 9 sotainvalidia ja 23 puoliso-/leskijäsentä, jotka siirtyivät Sotainvalidipiiriin vastuulle.

Arkistot ovat toistaiseksi ”Kiusalassa” (Tehtaankatu 33).

Valo, Keijo: Sotainvalidien veljesliiton Mäntän osasto r.y. 1943-1993. Mänttä 1993.

Sotainvalidien veljesliitto Kolhon osasto ry

Perustettu: 22 tai 29.10.1944

Yhdistyi Vilppulan Sotainvalideihin 31.12.1995

Vuonna 1944 jäseniä oli 19, 50-80 luvuilla keskimäärin 23 jäsentä ja Vilppulan osastoon yhdistyessä 20 jäsentä. 11.9.1955 perustetussa Naisjaostossa oli parhaimmillaan 28 jäsentä.

Dokumentit:

Loijas, Onni: Kolhon osaston 50-vuotishistoriikki

Kolhon Eläkkeensaajat (Kauko Loijas): Kolhon kuulumisia 1942 – 43

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 276

Sotainvalidien Veljesliiton Pohjaslahden osasto ry

Perustettu: 27.12.1946

Lopetti toimintansa vuonna 1996. Jäljellä olleista 14 jäsenestä osa siirtyi Vilppulan ja osa Virtain osastoihin.

Perustamiskokouksessa oli läsnä 20 sotainvalidia. Kaikkiaan yhdistyksessä on sen historian aikana ollut 66 invalidijäsentä. Vuonna 1947 perustettiin naisjaosto, mutta se toimi vain 10 vuotta.

Pohjaslahden osasto on alusta lähtien kerännyt aktiivisesti varoja järjestämällä huvitilaisuuksia paikkakunnalla. Vuonna 1956 päätettiin rakentaa oma tanssilava, Vehkakosken lava. Se valmistui ja aloitti toimintansa seuraavana kesänä. Osasto järjesti siellä tansseja 14 vuotta, minkä jälkeen se vuokrattiin, kunnes vuonna 1987 se myytiin.

Mäkinen, Väinö: Sotainvalidien Veljesliiton Pohjaslahden osasto ry:n 50-vuotishistoriikki vuosilta 1946-1996, Pohjaslahdella 18.3.1996.

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 260-26, 276

Suomen Sotaveteraaniliitto ry

Suomen Sotaveteraaniliitto on maamme suurin veteraanijärjestö. Se perustettiin vuonna 1957 nimellä Rintamiesten Asuntoliitto. Nykyisen nimen liitto sai vuonna 1964. Se toimii sotaveteraaniyhdistysten keskusjärjestönä ja sotaveteraanien etujärjestönä. Liitto valvoo ja parantaa sotaveteraanien etuja.

Nettilähteet (luettu 1.11.2019)

<https://sotaveteraanit.fi/>

Mäntän Sotaveteraanit r.y.

Perustettu: 15.3.1966

Jatkaa edelleen toimintaa

Enimmillään yhdistyksessä on ollut 379 veteraanijäsentä. Vuonna 1976 aloitti itsenäisesti toimiva Naisjaosto. Yhteinen jäsenmäärä oli suurimmillaan 483 jäsentä vuonna 1983. Marraskuun 2019 alussa yhdistyksessä oli 6 miesveteraania, 6 naisveteraania, 25 puoliso-/ leskijäsentä ja 57 tukijäsentä. Monet veteraani-, puoliso- ja leskijäsenet olivat myös Mäntän Sotainvalidien jäseniä.

Yhdistyksen arkisto vanhemmilta osin on siirretty Serlachius-museoon, missä se on tutkijoiden käytettävissä. Nuorempi arkisto (noin 10 vuotta) on yhdistyksen (sihteerin) hallussa. Viimeisen veteraanipuheenjohtaja Toivo Järvisen kokoama seikkaperäinen yhdistyksen historiikki vuosilta 1966-1996 ja jatko-osa vuosilta 1997-2005 on kaupungin kirjastoissa ja rajoitetusti saatavissa yhdistykseltä. Vehmas, Seija: Pirkanmaan sotaveteraanipiiri 1965-2005, s. 131

Yhteyshenkilö: Jaakko Harjumäki, jaakko.harjumaki@kotipoint.fi

Vilppulan Sotaveteraanit ry

Perustettu: 21.11.1965

Jatkaa edelleen toimintaa

Vuonna 1965 jäseniä oli 46 Kolhosta ja Vilppulasta. Parhaimmillaan jäsenmäärä on ollut 130 vuonna 1991. Marraskuun 2019 alussa yhdistyksessä oli 4 miesveteraania, 3 naisveteraania, 11 puoliso-/leskijäsentä ja 27 kannatusjäsentä. Vilppulan Sotaveteraanien arkisto dokumentteineen on säilytettyä Vilppula Seuran Perinnehuoneessa Vilppulan Kunnantalossa.

Vehmas, Seija: Pirkanmaan sotaveteraanipiiri 1965-2005, s. 149

Yhteyshenkilö: puheenjohtaja Juhani Rikkonen, juhani.rikkonen@phpoint.fi

Pohjaslahden Sotaveteraanit r.y.

Perustettu: 3.3.1966

Lakkautunut vuonna 2017

Perustajajäseniä oli 18 veteraania ollen Pirkanmaan sotaveteraanipiirin pienin yhdistys. Toiminta vilkastui vuonna 1969 perustetun naisjaoston myötä. Yhdistyksen jäsenmäärä on parhaimmillaan ollut 130.

Yhdistyksen arkisto on toistaiseksi viimeisen puheenjohtajan Jaakko Majarannan hallussa.

Vehmas, Seija: Pirkanmaan sotaveteraanipiiri 1965-2005, s. 136

Rintamamiesveteraanien Liitto ry

Rintamamiesveteraanien Liiton (vuodesta 1999 Rintamaveteraaniliitto) perustava kokous on pidetty Helsingissä kauppakorkeakoululla 5.4.1964.

Nettisivu (luettu 1.11.2019)

<http://rintamaveteraaniliitto.fi/>

Mäntän Seudun Rintamamiesveteraanit r.y.

Perustettu: 29.8.1968

Lakkautunut: ei tiedossa

Tiedossa on yhdistyksen ensimmäisen johtoryhmän kokoonpano. Toivo Järvisen Sotaveteraanien historiikissa mainitaan tämä yhdistys vuonna 1972. Lisäksi todetaan, että kyseinen järjestötoiminta Mäntän seudulla ei jatkunut kovin pitkään. Jonkin verran arkistomateriaalia lienee Rintamaveteraaniliitto ry:n hallussa.

Kaatuneitten Omaisten Liitto ry

Järjestö perustettiin 17.2.1945. Nimi oli aluksi Sotaleskien Huolto Ry. Sittenkin järjestöön tulivat mukaan myös kaatuneiden vanhemmat ja nimi muutettiin

nykyiseksi. Vuodesta 1999 lähtien on perustettu sotaorpo yhdistyksiä, jotka nyt kuuluvat jäsenyhdistyksinä Kaatuneitten Omaisten Liittoon.

Nettilähteet (luettu 3.11.2019)

<http://www.kolry.fi/>

<http://www.sotaorvot.fi/>

Sotaleskien huolto ry, Vilppulan osasto

Perustettu: 17.6.1945

Lakkautunut: ei tietoa

Mönkkönen, Mauri: Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, s. 276

Sotaleskien ja kaatuneitten omaisten huolto ry, Kolhon osasto

Perustettu: 14.8.1945

Toiminta päättyi 1995

Jäsenistö: alkuvuosikymmeninä 50 – 20, lopettamisvuotena alle 10

Raija Auvinen on kirjannut Väinö Peräiseltä saamiaan tietoja toiminnasta.

Peräisellä on tallella osaston materiaalia, mm tilikirjat 1945 – 1995

Mäntän kaatuneiden omaiset ry

Yhdistys todetaan Toivo Järvisen laatimassa Mäntän Sotaveteraanien historiikissa 66-96, s. 77-79. Osallistui Mäntän Pro Patria –taulun hankintaan.

Ylä-Pirkanmaan Sotaorvot ry

Perustettu: 28.4.2001

Jatkaa edelleen toimintaa

Yhdistyksen kotipaikka on Virrat. Varsinaisen Ylä-Pirkanmaan lisäksi yhdistys kattaa Oriveden ja Juupajoen. Jäseniä on jonkin verran muualtakin Suomesta. Marraskuussa 2019 jäseniä oli 119, keski-ikä 80 vuotta. Jäsenistä Mänttä-Vilppulassa oli 15.

<http://www.phpoint.fi/orvot/> Yhdistyksen arkisto on Virtain kotiseutuarkistossa.

Yhteyshenkilö: puheenjohtaja Antti Kivipelto, akpelto@sci.fi Mänttä-Vilppulan yhteyshenkilö on Mauri Harjumäki 044 257 9713.

3.3 Vapaaehtoinen maanpuolustus

Tässä osassa esitetyillä paikallisyhdistyksillä / -osastolla on kaikilla kattojärjestö Suomessa. Niiden nettiosoitteet ovat (luettu 3.11.2019):

<https://www.rul.fi/>

<https://www.reservilaisliitto.fi/>

<http://www.rauhanturvaajaliitto.fi/>

<http://www.sotilaskotiliitto.fi/>

<https://mpk.fi/>

Mäntän Seudun Reserviupseerikerho r.y.

Aiempi nimi: Mäntän Seudun Reservin Upseerit ry

Perustettu: 10.2.1941

Jatkaa edelleen toimintaa

Jäsenistö: 31.1.2019 55 jäsentä.

Dokumentit: 2009-2019 pöytäkirjat kerhon sihteerillä. Vanhempi materiaali kerhon puheenjohtajalla. Kerhon historiikista tehdään luovutus sopimus Serlachius-museon kanssa sekä Mäntän kirjastoon saatavaksi.

Yhteyshenkilö: puheenjohtaja Simo Haapala, simo.haapala@gmail.com

Mäntän Seudun Reservin Upseerien Naiset ry

Perustettu: 21.3.1957

Purettu: 11.12.2010

Perustettiin aluksi Mäntän Seudun Reservin Upseerit ry:n naisjaostona. Perustajina oli 15 upseerin ”Rouvaa”. Muutettiin omaksi yhdistykseksi 15.8.1980, ks. otsikko (yhdistysrekisteriin v. 1982). Yhdistyksen tarkoituksena oli toimia monipuolisesti Mäntän Seudun Reserviupseerikerhon (nimi muuttunut) tukena. Sillä oli kuitenkin merkittävää itsenäistäkin maanpuolustushenkistä toimintaa ja sen jäseniä toimi sekä piirin että valtakunnan tason johtotehtävissä. Yhdistyksessä oli 1980-luvulla yli 100 jäsentä. Se liittyi 1987 Suomen Reservin Upseerien Naisten Liittoon (myöhemmin Suomen Maanpuolustusnaisten Liitto). Yhdistys purettiin aktiivisen toiminnan loputtua.

Yhdistyksen arkisto on Serlachius –museoiden arkistossa

Mäntän Seudun Reserviläiset ry

Aiempi nimi: Mäntän Seudun Reservinaliupseerit ry

Perustettu: 1952

Jatkaa edelleen toimintaa

Vuoden 2019 alussa yhdistyksessä oli 81 jäsentä
Vuodesta 2011 alkaen yhdistyksen arkisto on sihteerin hallussa. Sitä aikaisemmat entisellä puheenjohtajalla hallussa / tiedossa. Pyritään löytämään arkistotila, jonne voitaisiin koota kaikki materiaali.

Yhteyshenkilö: sihteeri Jussi Katajamäki, jussi.katajamaki@kmvoy.fi

Pirkanmaan Rauhanturvaajat ry (ent. Pirkanmaan Sinibaretit)

Perustettu: 1968 (nykyisellä nimellä 1.1.2004)

Jatkaa edelleen toimintaa

Alueena Pohjoinen ja koillinen Pirkanmaa lisänä entisen Kuoreveden alue. Pirkanmaan rauhanturvaajia n. 500, palveluksessa olleita n. 1200. Mänttä-Vilppulassa palveluksessa olleita n. 40 ja alueella yhteensä n.90 henkilöä.

Varsinaisen toiminnan arkisto on Pirkanmaan Rauhanturvaajien arkistossa Tampereella. Aluevastaavalla oma leikekansio ja arkisto alueen tapahtumista ja toiminnasta.

Yhteyshenkilö: aluevastaava Matti Helimäki, matti.helimaki@phpoint.fi,

Kuoreveden Sotilaskotiyhdistys ry

Perustettu: 10.6.1969

Yhdistys on purettu 30.8.2019

Yhdistystä perustamassa oli 43 henkilöä. 1972 uuden sotilaskodin myötä jäsenmäärä kasvoi, enimmillään n. 250, Mäntästä enimmillään n 60. Reserviupseerien ja aliupseerien naisjaostoilla Mäntästä oli omat vapaaehtoistyöparit, jotka toimivat sotilaskodissa vähintään 1x/kk/pari. Varuskunnan sulkeuduttua 2013 jäsenmäärä väheni koko ajan. Toiminnan loppuessa jäsenmäärä oli 26.

50-vuotisjuhla pidettiin jäsenistön kesken 8.6.2019, jolloin julkistettiin Juhani Stenhällin kokoama historiikki. Yhdistyksen arkisto on siirretty Kuorevesi- seuran arkistoon.

Lisätietoja saa yhdistyksen viimeiseltä puheenjohtajalta Mirja Waululta mirjawaulu@gmail.com

MPK Maanpuolustuskoulutus ry – Mäntän Seudun paikallisosasto

vuoden 2008 alusta: - **Ylä-Pirkanmaan seutuosa**

Perustettu: Kevät 2001

Lakkautui 2010 ... 2011, toiminta siirtyi piiritasolle

Paikallisosasto järjesti arjen turvallisuuteen liittyvää koulutusta ja valmiuskursseja yksityisille ja yhteisöille. Lisäksi järjestettiin vapaaehtoista maanpuolustus-koulutusta (reserviläispäiviä). Vuoden 2008 alussa MPK muuttui julkisoikeudelliseksi yhdistykseksi ja koulutuksen painopistettä alettiin muuttaa maanpuolustuskoulutukseksi. Paikallisosasto muuttui seutuosastoksi, jolloin mukaan tulivat Ruovesi ja Virrat. Vuonna 2010 koulutus oli kokonaan piirin johtamaa maanpuolustuskoulutusta (maakuntajoukot) ja seutuosasto lakkautui. Mänttä-Vilppulasta on henkilöitä mukana MPK:n piiriorganisaatiossa ja maakuntajoukoissa.

Paikallisosaston arkisto 2001 – 2009 on toistaiseksi osaston päällikkönä toimineen Jaakko Harjumäen hallussa.

4. Kansallinen perinne Serlachius-museoissa

Serlachius-museoiden kulttuurihistoriallisiin kokoelmiin tallennetaan pääasiassa Serlachius-yhtiön ja -suvun toimintaa ja vaikutusta Mäntässä, mihin liittyen kokoelmissa on myös Suomen itsenäistymistä ja maanpuolustusta koskevaa aineistoa. Sota-aikoihin liittyvää arkistomateriaalia löytyy myös yksityis- ja yhdistysarkistoista. Merkittävimmät sotatoimia ja maanpuolustusta koskevat kokonaisuudet Serlachius-museoiden kokoelmissa ovat Kunto Ruokolaisen kokoelma ja Veteraanit-perinnekeruukokoelma. Seuraavassa sotiin ja maanpuolustukseen liittyviä kokonaisuuksia on listattu aikakausittain ja aineistotyypeittäin.

Arkistoaineistot 1918

Muistitietoarkisto:

Kunto Ruokolaisen kokoelma: Haastatteluja vuoden 1918 tapahtumista.

Asiakirjat ja valokuvat:

Kunto Ruokolaisen kokoelma: Ruokolainen on koonnut vuoden 1918 tapahtumiin liittyvää arkistomateriaalia, henkilöasiakirjoja, asiakirjakopioita ja valokuvia. Aineiston laajuus on n. 0,7 hyllymetriä

Gösta Serlachiuksen kirjeenvaihtoarkisto: Gösta Serlachiuksen kirjeenvaihto vuosilta 1895–1942 on digitoitu ja saavutettavissa Serlachius-museoiden sähköisen arkistopalvelun kautta. Serlachiuksen tehtävistä sisällissodassa on kerrottu osiossa 1.3.

G. A. Serlachius Oy:n ja K. E. Lindbladin kuvakokoelmissa on pieni määrä valokuvia vuodelta 1918.

Arkistoaineistot 1939–45:

Muistitietoarkisto:

Veteraanit-perinnekeruu toteutettiin vuosina 2004–2005 G. A. Serlachius -museon ja Mäntän, Kuoreveden ja Vilppulan sotaveteraanien perinnetoimikunnan yhteistyönä. Keruuaineisto, 146 henkilöhaastattelua on arkistoitu äänitiedostoina ja litterointeina.

Karjalasta evakuoitujen muistoja on kerätty vuonna 2007 G. A. Serlachius -museon ja Mäntän Karjalaiset ry:n yhteisprojektina, johon osallistui 23 Mänttään muuttanutta karjalaista.

Kunto Ruokolainen on haastatellut JR27:ään kuuluneita miehiä.

Asiakirjat ja valokuvat:

Kunto Ruokolaisen kokoelma sisältää kirjeitä, tietoja kaatuneista, kirjoituksia, artikkeleita ja valokuvia. Aineiston laajuus on n. 0,8 hyllymetriä

Gösta Serlachiuksen kirjeenvaihtoarkistossa 1895–1942 on kirjeitä liittyen mm. suojeluskuntiin, sotatarviketeollisuuteen, muistomerkkeihin ja englantilaisiin vapaaehtoisiin. Serlachiuksella oli myös kontakteja kenraalikuntaan. Kirjeenvaihto on digitoitu ja saavutettavissa museoiden sähköisen arkistopalvelun kautta.

Sotiin, suojeluskuntaan ja Lotta Svärd -järjestöön liittyviä asiakirjoja ja kirjoituksia on muutamissa yksityisarkistoissa.

Sota-aikaan liittyviä valokuvia on erityisesti K. E. Lindbladin kuvakokoelmassa.

Maanpuolustus- ja veteraanijärjestöjen arkistot

Serlachius-museoiden arkistokokoelmassa on seuraavien maanpuolustukseen liittyvien yhdistysten arkistot:

Mäntän seudun reserviupseerikerho ry
Mäntän seudun reservin upseerien naiset ry:n arkisto
Mäntän Sotaveteraanit ry
Sotainvalidien veljesliitto, Mäntän osasto

Muut kokoelmat

Serlachius-museoiden kirjastossa on yli 15 000 nidettä, jotka on luetteloitu yleisen kirjastoluokituksen mukaisesti. Serlachiuksen rooli maanpuolustuksessa näkyy myös kirjakokoelmassa.

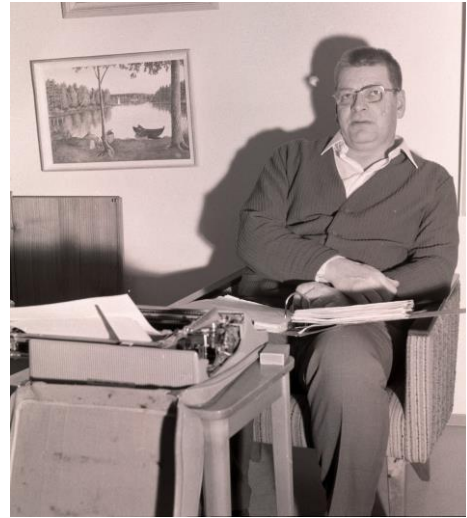
Esinekokoelmassa on pieni määrä sotaan liittyviä esineitä ja kunniamerkkejä.

Tutkijapalvelut

Serlachius-museoiden kokoelmat ovat tutkijoiden käytettävissä museon tiloissa ennalta sovittuna ajankohtana. Sähköisiä aineistoja voidaan toimittaa asiakkaalle myös verkon kautta. Tiedustelut: Serlachius-museot p. 03 488 6800, sähköposti info@serlachius.fi

Kunto Ruokolainen

Kunto Ruokolainen (1921-2002), ammatiltaan maalari, oli intohimoinen keräilijä. 1960-luvun puolivälissä hän ryhtyi keräämään tietoja sodissa kaatuneista mänttäläisistä. Aluksi hänen kiinnostuksensa kohteena olivat viime sodissa kuolleitten kohtalot, mutta pian hän ryhtyi selvittämään myös sisällissodassa kuolleitten vaiheita. Ruokolainen suoritti keruutyötään monin tavoin: hän hankki sodissa kaatuneista kirjallista materiaalia ja haastatteli useita kaatuneiden omaisia. Ruokolainen kokosi laajan aineiston myös Mäntän lavantautiepidemiasta 1942.

Kunto Ruokolainen. Kuva: Seija Uimonen, Serlachius-museot

1980-luvun kuluessa useat mänttäläiset kannustivat Ruokolaista julkaisemaan keräämäänsä perinneaineistoa. Ensimmäinen tilaisuus aineiston esittelyyn järjestyi 1992, jolloin materiaalia esiteltiin Työväen Sivistysliiton Mäntän osaston järjestämässä näyttelyssä. Näyttelyn nimi oli ”Mänttä 1918 kuvin ja sanoin”. Näyttely on sen jälkeen ollut esillä myös Forssassa ja Riihimäellä.

Suuri osa Ruokolaisen keräämää materiaalia oli edelleen julkaisematta. Julkaiseminen sai positiivisen käänteen, kun Mäntän kaupunginhallitus 1995 päätti kirjan rahoituksesta. Näin julkaistiin 1996 kirja ”Mäntän sankarit – vuoden 1918 sodan, talvisodan ja jatkosodan mänttäläiset sankarivainajat”. Kunto Ruokolainen laati kirjan yhdessä toimittaja Pentti Peltoniemen kanssa.

Kunto Ruokolaisen keräämä kokoelma on lahjoitettu Serlachius-museoille. Se sisältää 25 asiakirjakoteloja, kymmeniä äänitteitä ja satoja valokuvia. Kokoelma on toiminut innoittajana historioitsija Teemu Keskisarjalle, joka hyödynsi Ruokolaisen keräämää aineistoa kirjassaan Tolvajärven jälkeen (Siltala 2014).

Veteraanit: perinnekeruu ja näyttely

Mäntän sotaveteraanit ehdottivat reserviläisjärjestöille 2000-luvun alussa, että heidän tarinansa kerättäisiin talteen, kun heitä vielä on niitä kertomassa. Reserviläisjärjestöt organisoivat 2004 perinnekeräyksen Kuorevesi-Mänttä-Vilppula -alueella. G. A. Serlachius -museo lähti hankkeeseen mukaan järjestäen ammattimaista ohjausta haastatteluun, varustaen haastattelijat nykyaikaisilla taltiointilaitteilla ja tallentaen kertyneen aineiston (haastattelut, kuvat, ym.) digitaalisesti museon arkistoon. Sitten museo myös litteroi ja luetteloi haastattelut.

Haastatteluja ja materiaalin keruuta teki 26 vapaaehtoista haastattelijaa, jotka noin vuoden aikana haastattelivat 146 sodan kokenutta henkilöä, 112 miestä ja 34

naista. Suurin osa oli rintamaveteraaneja ja lottia. Kotirintamalla sodan kokeneita heistä oli 13.

Kun kerätty aineisto oli saatu kasaan, syntyi ajatus tehdä siitä näyttely. Serlachius-museo Gustafiin rakennettiin modernilla tekniikalla toteutettu uudenlainen museonäyttely, joka oli lavastettu sotaveteraanin kodiksi. Huoneesta toiseen etenevä näyttely kertoi veteraanien tarinat kuvin, äänin ja erilaisin tehostein. Veteraanit – Miltä sota tuntui? -näyttely oli avoinna Gustaf-museossa 1.3.2008–2.1.2011. Näyttelyä pyydettiin esille myös Venäjälle. Sen sisältö käännettiin venäjäksi ja näyttely kuljetettiin ja koottiin Anna Ahmatova -museoon Pietariin, jossa se oli esillä 1.3.–8.5.2011. <http://www.serlachius.fi/fi/nayttelyt/menneet-nayttelyt/15-veteraanit/>

Veteraanit-näyttelyyn ja perinnekeruun aineistoon voi perehtyä Pauli Sivosen kirjoittamassa ja toimittamassa näyttelyjulkaisussa ”Miltä sota tuntui?” (Gösta Serlachiuksen taidesäätiö 2008).

Veteraanit kohtasivat näyttelyn avajaisissa Anna Ahmatova -museossa. Vasemmalta Aarre Saloranta (Vilppula), Nikolai Gratsev, Yrjö Saari (Mänttä), Samuil Tirkeltaub, Esko Särkinen (Kuorevesi). Kuva: Kari Santala.